

ODMEV VELIKEGA TOLMINSKEGA PUNTA NA TLEH LOŠKEGA GOSPOSTVA

Veliki tolminski kmetski punt 1713 je razgibal duhove tudi po sosednjem loškem ozemlju, kjer je bil podložnik že od nekdanj dozveten za odpor proti zemljiški gosposki, kar je pokazal z dejanji ne samo proti koncu 15. stoletja in v soudeležbi pri vseslovenskem kmetskem upor 1515,¹ temveč tudi kasneje, ko se je odporno nastrojenje izražalo najbolj jasno v tako imenovani robotni pravdi, ki je trajala trideset let in bila bogata dramatskih prizorov. Pravdo je loški podložnik sicer izgubil, ni pa klonil, kot kažejo dogodki, ki so se odvijali na loških tleh v naslednjih desetletjih. Dolgotrajni so bili spori med podložniki in loškim gospostvom zaradi plačevanja mitnine na podeželju. Ta pravda se je slednjič zaključila s kompromisom, po katerem so se kmetje odkupili od te obveznosti s plačilom 1500 srebrnih kron.² Toda s tem pravedanje podložnikov z gospostvom še ni bilo končano, čeprav je borba bila neenaka. Saj se je gospostvo tudi v tem času posluževalo preizkušenega sredstva — podkupovanja sodnih organov tako v Ljubljani kot v Gradcu, kamor so odhajale apelacije,³ medtem ko so si loški podložniki izbirali pooblaščenca iz lastnih vrst, ki so vodili pravnne zadeve in krili stroške s prispevki podložnikov.⁴

Pritožbe so bile naperjene proti nameščencem, predvsem proti loškemu glavarju, ki so jim podložniki očitali številne nepravilnosti, kar je povsem razumljivo. Medtem ko so neposredne redne vsakoletne obveznosti podložnikov do zemljiškega gospoda bile točno fiksirane v urbarju in jih gospostvu ni bilo lahko spreminjati v škodo podložnikov, so bili dohodki nameščencev le deloma trdno določeni, sicer pa v veliki meri priložnostni, kar je dajalo neizčrpne možnosti za številne zlorabe.

V tem pogledu je bil pač v najugodnejšem položaju loški glavar. Njegova temeljna plača v denarju je bila v razmerju s celotnimi dohodki pravzaprav skromna. Tako 1646 kot 1727 je bila enaka in je znašala 200 renških goldinarjev (gld.).⁵ Mimo tega mu je gospostvo dajalo iz kašče letno po 20 modijev⁶ pšenice, 26 modijev rži in 60 modijev ovs. Imel je seveda prosto stanovanje na gradu, užival je tamkajšnji grajski vrt, prav tako pa tudi nekatere gospošćinske travnike, v Žabnici in na Godešiču. Samo po sebi se razume, da je imel po vsem gospostvu prost lov in ribolov.

Le deloma so bili fiksirani dohodki, ki so jih glavarju neposredno leto za letom v enaki višini dajali podložniki. Tako je prejemal iz Selške in Poljanske doline na račun nekdanje dajatve v ovsu (habergeld) letno povprečno po 20—24 gld., medtem ko je dobil v naravi na leto po 1700 jajc. Podložniki bitenjske županije, razen Stražiščanov, so mu prispevali sicer majhen znesek, ki spominja na nekdanje oskrbovanje z lesom (weinachtholz-

geld), kar je dalo letnih 9 gld. (1646). Vse podložnike je vezala dajatev »tintnina« (calamargeld), ki je pripadala glavarju. Izvor te obveznosti je bil proti koncu freisinške dobe povsem zabrisan. Nekateri so npr. 1795 menili, da velja kot denarni prispevek za nekdanje oskrbovanje gospostva z morskimi ribami.⁷ V resnici so to dajatev začeli polagoma vpeljavati v začetku 17. stoletja. Ko so na vsakoletnih pojezdah podložniki poravnali obveznosti, jim loški nameščenci pogosto niso vračali drobiža. Sčasoma se je iz tega razvila nova obveznost, ki je bremenila gruntarje, rovtarje in kajzarje v različni višini, ustrezno vrsti posesti. Pomenila je lep dohodek za glavarja, saj je dosegala 1646 višino 220 renskih goldinarjev, torej več kot osnovna plača v denarju.

Tem dohodkom se je priključevala še vrsta drugih. Glavar je bil deležen dohodkov v zvezi z desetino v naravnem prirastku. Večji del podložnikov na Sorškem polju ga je oskrbovalo s slamo. Podložniki so mu morali pripraviti vso kurjavo: v gosposčinskih gozdovih so mu sekali drevje, splavljali les po vodi in ga odvažali na grad; prav tako so mu tlačani zvažali na grad vino. Kajzarji so glavarju predli volno, ki mu je pripadala v zvezi z desetinsko dajatvijo (1646). Ko je bila vpeljana robotnina, mu je namesto tlake pripadalo letnih 150 gld. (1647).

Glavar je imel delež tudi pri umrlini. Medtem ko so podložniki v visokem srednjem veku dajali ob smrti gospodarja gospostvu najboljšega vola, zraven pa še prašička oziroma jagnje, se je sčasoma ta obveznost spremenila v denarno dajatev; višina dajatve se je ravnala po velikosti posestva.⁸ Sicer je moral glavar na račun tega dohodka iz svojega oskrbovati županom ob pojezdah zajtrk, vendar je gotovo tudi pri tem dohodku prišel na svoj račun (1646).

Donosna je bila tudi žirčina. Kadar je namreč obrodil žir v bukovih in hrastovih gozdovih, so vodili v gosposčinske gozdove prašiče na pašo in na ta račun pobirali poseben prispevek deloma v denarju, deloma v plečih. Dohodek je prihajal v poštev na vsakih 3–6 let; v skladu z oskrbnikovim poročilom je padal spričo propadanja ustreznih gozdov (1646).

Glavar je imel določen delež tudi od trgovine z volmi. Po podatku iz leta 1549 je kaščar sicer oporekal glavarju pravico do tega dohodka, češ da pripada gospostvu prispevek od številnih volov, ki so jih tedaj trgovci gonili skozi loško gospostvo in od katerih je bilo tedaj treba dajati določeno količino popra (ochsengeld, pfeffergeld). Toda v skladu z virom iz začetka 17. stoletja je šel ta dohodek glavarju v žep.⁹ Znašal je letno 20–30 gld., pa je sodeč po glavarjevem memorialu iz 1646 močno nazadoval zaradi propadanja tržišča v Loki.

Važen vir glavarjevih dohodkov je povezan s taksami, ki jih je zahtevalo gospostvo od podložnikov in je imel glavar od njih določen delež. Njemu je pripadala tudi šestina manjših glob (1647). Prav tako so mu povečavali dohodke razni komisijски ogledi, inventura ipd.

Glavar je kot prvi gosposčinski nameščenec ob zelo oddaljenem zemljiškem gospodu, ki se je v tem času le redkokdaj osebno pojavil na loških tleh, temeljito izrabljal svoj položaj, o čemer pričajo pritožbe proti loškemu glavarju Francu Matiji pl. Lampfritzheimbu (1659–1684), ki si je sčasoma nabral tolikšno premoženje, da je postavil Ajmanov grad pri Sv. Duhu.¹⁰ Poravnava, do katere je prišlo 1677, kaže v podrobnostih, kaj je tedaj predvsem žulilo loškega kmeta.¹¹

Že oddaja žita, ki je bremenila zlasti podložnike na Sorškem polju, deloma tudi tiste v Poljanski dolini, je dajala mnogo možnosti tako glede samih mer, kot glede načina merjenja. V 13. stoletju so označevale v urbarju omenjene količine zvrhano mero in to v taki višini, da je šest merskih enot dalo sedmo. Kasneje so prešli na raženo mero, vendar se kaščar tega ni dosledno držal. Po sporazumu 1677 so podložniki dosegli, da je bil odslej kaščar dolžan sprejemati žito v raženi meri, medtem ko so podložniki morali oddajati dobro zrno.

Verjetno niso bile iz trte izvite pritožbe podložnikov v zvezi s plačevanjem umrline. Različen obseg kmetij in njihova različna kakovost je dajala glavarju dosti možnosti za samovoljno izkoriščanje. Zato je bilo s poravnavo določeno, da je treba odslej plačati na račun umrline od grunta po 25 gld. nemške veljave, ki je bila nekoliko višja kot kranjska, ne glede na kakovost grunta in na starost umrlega gospodarja; rovtarske kmetije so bile štete za pol grunta, kajže za tretjino in so dajale temu sorazmerni del umrline. Ob smrti podložnika je dalo gospostvo ustrezne prostore za pečatiti; ponekod je nato opravilo inventuro, drugje pa zahtevalo samo plačilo. S poravnavo naj bi odslej pečatili in inventarizirali samo pri bogatih kmetih, pri ostalih naj bi župan z nekaterimi sorodniki oziroma sosedi samo revidiral in to zastonj.

Odpravščina trenutno ni prišla do poravnave. Glavar je namreč vztrajal, naj plačajo starejši bratje in sestre, ki kot dediči niso ostali na kmetiji, od prejete odpravščine deseti in dvajseti denarič. Pač pa je bilo določeno glede odselnine, da od oseb kot takih glavar ne sme zahtevati nikake dajatve, v ostalem pa so bili moški dolžni dati 10 % od na loških tleh pridobljenega in odpeljanega premoženja, medtem ko so bile ženske tudi tega oproščene. Ker je glavar sestavljal kupna pisma ne glede na določbe iz 1661 in jih opremiljal z nenavadnimi klavzulami, je bilo odločeno, da se mora držati starih formul.

Posebna točka je zadevala rovte, ki so jih delali po gmajnah. Glavarju so namreč očitali, da hoče kaznovati tudi tiste rovtarje, ki kultivirajo gmajne, pripadajoče soseskam, ne gospostvu. S poravnavo je bilo odločeno, da gospostvo ne more brez soseske, ne soseska brez gospostva samostojno razpolagati z dodeljevanjem zemlje iz takih gmajn.

Tudi takse so nudile lepo priložnost za izkoriščanje. Na pritožbo, da zahteva glavar večjo pristojbino za pečatenje (siegelgeld), kot mu pripada, je bilo določeno, da je treba za pečatenje instrumentov pod 100 gld. plačati pol tolarja, preko te vsote pa tolar, tj. 1 gld. 46 krc. 2 denariča kranjske veljave. Na pritožbe zoper pisarniške takse (kanzleytax) je bila izdelana podrobna tarifa, ki ni upoštevala samo različnih dokumentov (npr. krstni list, ženitovanjsko pismo, pobotnice ipd.), nego tudi kvaliteto materiala (papir, pergament).

Od 15. stoletja dalje so kmeta vse bolj težila deželna bremena, ki jih je pobiralo gospostvo in jih odpremljalo dalje. Pri tem se je mnogo prijelo prav vmesne gosposke. Razen tega je glavar zahteval od svojih podložnikov še posebno naplačilo za poravnavo stroškov pri pobiranju teh davkov. S poravnavo je bilo določeno, da odreja višino tega prispevka dežela. Pri odplačevanju davkov pa podložniki niso nikoli bili na jasnem, koliko jih v resnici bremeni dežela, koliko si nemara prilašča glavar. Zato je bilo na

rechner puncten

1. Mit deman Spills unrichtliche beschafft dach,
nicht beschreibung ihrer gewalttätigen nach Wissen
den abgepflegt haben.

2. Alle deman vollen der and dem dach die die für unricht
stellen spiltlich quadern dach der für spiltlich dach dach
dach der dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach

3. Deman die für dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach

4. Deman die für dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach

5. Deman die für dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach

6. Deman die für dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach
dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach dach

1713
10 232 - 101.144

zahtevo podložnikov odločeno, da mora glavar davkoplačevalcem izstavljati davčne listke. Glede termina pa naj bodo odločilne samo določbe v patentih.

Podložniki so glavarju očitali tudi nepravilnosti glede vojaških zadev. Ob sklicu deželne vojske (aufpot) glavar v skladu s pritožbo namreč ni upošteval reda. Kdor se je odkupil, je ostal doma. Od gospostva so zahtevali, naj izdelava ustrezen register, po katerem naj se tudi ravna. Prav tako naj glavar ne nalaga nepotrebnih dajatev v zvezi z vojaškim prevažanjem (vorspan), ki ga morajo podložniki opravljati na zahtevo dežele ali vojnega komisariata deloma osebno, deloma pa namesto tega dajati posebne dajatve.

Pritožba je omenjala tudi kaznovanje. Glavar je v skladu s pritožbo često za malenkost prestrogo kaznoval. Glede na poravnavo je moral odslej upoštevati tako delikt kot osebo, ki je delikt zagrešila. Izogiba naj se vsakemu pretiravanju. Medtem ko so pred Lamfritzhaimbom dajali po loškem gospostvu v klado samo hudobne ljudi, je moral odslej v klado marsikdo le zaradi civilnih zadev. S poravnavo je bilo odločeno, da morajo biti kazni ustrezne krivdi; brez posebnega vzroka poštenim ljudem ne smejo več nalagati telesnih kazni.

Ker so se podložniki pritožili, da jih loški nameščenci pri oddajah, pa tudi sicer ob drugih opravkih pri gospostvu silijo, da trošijo denar za pijačo, se je poravnava sklicevala na določbo iz 1661, po kateri ni smel nihče siliti podložnikov k pitju niti neposredno niti posredno.

Poravnava, ki je proti kršilcem predvidevala kazen 10 dukatov, so ratificirali: deželno glavarstvo, notranjeavstrijska vlada v Gradcu in freisinški škof.

Toda s poravnavo ni bilo odstranjeno trenje med loškim gospostvom in podložniki. Zlasti so podložnike razburjale takse, ki sta jih ne glede na poravnava pobirala loški glavar baron Anton Egkher (1713—1727) in protipisar Jakob pl. Kossen.¹² Tako je bilo treba plačati npr. za izstavitvev pobotnice 20 krajcarjev (1677: 6 krc.), ženitovanjskega pisma 1 gld. 20 krc. (1677: 30 krc., na pergamentu 1 gld.), oporoke 4—5 gld. (1677: 1 gld.) itd., kar ni bilo v skladu niti s patentii. Navzlic sklepu v poravnavi, da ne sme nihče siliti podložnikov k pitju, so se loški kmetje tudi sedaj pritoževali, da se loško gospostvo preko podrejenih nameščencev temu še vedno ni odreklo. Od protipisarja je bilo npr. težko dobiti rešitev, če niso mnogo potrošili za pijačo. Podobno so izrabljali položaj tudi župani, ki so imeli neposredni kontakt s podložniki npr. pri nameščanju vojaštva ali pri izterjevanju dajatvenih zaostankov. Kmetje so jim očitali nepošteno postopanje in navajali primere, da je bilo treba pri županih včasih zapiti skoraj toliko, kot so znašali zaostanki. Tudi sicer je vzbujalo nevoljo, da so morali podložniki ob raznih prilikah dajati nameščencem posebne denarne prispevke (npr. pri rubežu podeželskemu sodniku 1 gld., petarju oziroma gozdarju pa 30 krc.; pri plačevanju kazni nad 20 gld. podeželskemu sodniku od vsakega goldinarja po 2 groša; za ogleda podeželskemu sodniku 1 gld. 46 krc. 2 denariča itd.). Podložniki so menili, da je krivično, če so morali pri dražbi prirejati velike zakuske, ki so veljale tudi 30—40 gld., hkrati pa dajati podeželskemu sodniku po pol mernika ajde, pol šopa čehulje lanu, sir in pšenico, čeprav je bilo loško gospostvo kot imetnik deželskega sodstva dolžno vzdrževati ustrezno osebje. Do nepravilnosti je prišlo pri upravljanju denarja v zvezi z vojaškim prevažanjem; od gruntov so pobirali v ta namen po 1 gld. 12 krc. in zbrali 1600 gld., toda tlačani, ki so

prevažali, niso od tega nič dobili. Žito so pobirali v večji količini, kot je bilo določeno v reformiranih urbarjih in to mestoma celo zvrhano. Podložnikom se je zdela prehuda zlasti dajatev v ovsu, ki bi jo raje plačevali v denarju kot v zrnju. Če je bilo mogoče namesto v zrnju plačati v denarju, so po mnenju podložnikov zahtevali pretirane vsote.

Marsikatera točka sporazuma iz 1677 je torej ostala le mrtva črka na papirju. Zato je povsem razumljivo, da je veliki tolminski punt iz 1715 močno odmeval na loških tleh in ni pretirana trditev, da so loški podložniki z veseljem pričakovali vdor Tolminec na loška tla.¹³

V resnici so Tolminci skušali pridobiti k akciji tudi loške podložnike in so v ta namen poslali svoje odposlance na loško ozemlje. Med temi naj bi bil domnevno tudi stari Janže Ring (di Koth). Tolminski sli so se oglasili pri hotaveljskem županu Jakobu Tratniku, ki so mu pripovedovali, da nameravajo Tolminci vpasti na loška tla, kjer žele dobiti od vsake hiše nekoga za skupno akcijo. Domnevno so bili odposlanci med drugim tudi pri Juriju Nagliču v Žireh, pri bivšem žirovskem županu Mihaelu Demšarju in pri županovem bratu Bogataju. S tolminske strani naj bi padla grožnja, da bodo udarili na cesarski urad v Železnikih, kjer je bila deželno knežja fužinarska posest, in v Poljanah (kjer v resnici ni bilo deželno knežje posesti), domnevno naj bi pa loške podložnike nagovarjali, naj bi le-ti prišli na tolminsko, goriško, karlovško ali vipavsko ozemlje.

Odmev je bil dokaj živahen in to predvsem na tleh godeške županije, zlasti na Gostečem in v Pungertu ter po sosednjem, hribovitem poljanskem ozemlju, ki je mejilo na polhograjsko gospodstvo, kjer je bilo tudi opazno kmetско gibanje. Po naših virih je prišlo do prvega sestanka v adventu 1713, in sicer v cerkvi pri Sv. Ožboltu. Pred božičem istega leta je Matevž Dolinar¹⁴ ali Krmelj¹⁵ v Loki na Placu ali v Puštalu nagovarjal kmeta Nikolaja Bernika (Werdnikh), naj gre kot izbrani pooblaščenec s pritožbami na Dunaj k cesarju.

Nikolaj Bernik je bil posestnik dvojnega grunta pod Osovnikom, kjer je to ime še danes živo kot domače ime za ondotno posest. Iz najstarejših loških urbarjev s podrobnimi imenskimi podatki je razvidno, da je njegov rod živel na tem gruntu vsaj od 1501 dalje. Bernik, ki je bil tedaj star 44 let in oče desetih živih otrok, sicer ni bil navzoč na sestanku pri Sv. Ožboltu, toda bil je večkrat na obisku na Gostečem pri gruntarju Matiji Goliraju, ki je bil eden izmed glavnih pobudnikov te akcije in je baje tudi v njegovi hiši bil sprejet sklep o pritožbi na cesarja. Kot trden kmet je bil Bernik bržkone ugleden med sovrstniki, hkrati pa tudi borben, saj je bil prav tedaj v sporu z Loko. Bernik je po kratkotrajnem obotavljanju na vse pristal. Za kritje izdatkov mu je bilo obljubljeno, da bo dobil po povratku povrnjene stroške, če pa se ne vrne živ, bodo izplačani njegovi ženi oziroma otrokom. Vse to mu je bilo obljubljeno tudi na sestanku v Bodovljah v prisotnosti številnih oseb in s pripombo, da ima ob neizpolnjeni obvezi pravico brez tožbe odvzeti živino, platno ali prejo v vrednosti založene vsote.

Poleg Bernika je bil določen za potovanje na Dunaj še Jernej Polenc iz Pungerta. V urbarjih je 1691 omenjen kot gruntar. Čeprav razmeroma mlad — bil je petdesetletnik — je že pred leti izročil grunt hčeri Barbari, ki je tam gospodarila vsaj od 1709 dalje (urbar). Polenc je bil prav tedaj

zelo ogorčen na loško gospostvo, ker so morali podložniki vzdrževati ko-
njenike, pa jim loški kaščar ni povrnil stroškov.

Organizatorji gibanja so razpredli živo propagando na ozemlju loškega
gospostva in zbirali sredstva za kritje stroškov. Tako sta kmeta Krmelj in
Rupar obiskala Poljane in več drugih krajev ter prinesla Berniku okoli
20 gld. Denar so zbirali tudi drugi; npr. Primož Košir, p. d. Zalubnikar, ki
je zbral 40 gld., in Pavel Vodnik, gruntar iz Brodov (urbar 1688), ki je zbral
20 gld.

Pooblaščenca Bernik in Polenc sta šla 26. decembra 1713 skupaj v Selca,
kjer sta zahtevala polnomočje, hkrati pa poizkusila organizirati udeležbo
pri sestanku, ki naj bi bil 30. decembra v Loki. Tudi drugi organizatorji so
iskali povezavo po bitenjski, gadmarski in godeški županiji na Sorškem
polju. Do predsestanke je prišlo na Gostečem pri Matiji Goliraju, kjer je
bil navzoč tudi Trost iz Tržiča. Od tam so šli v Puštal na glavni sestanek, ki
je bil 30. decembra v hiši Mihaela Debeljaka, p. d. Mravlje. Tu se je zbralo
okrog 40 oseb. Glavne organizatorje moramo iskati med sedmimi možmi, ki
so sedeli okrog mize. Mimo Nikolaja Bernika in Matije Goliraja z Gosteč,
čigar rod se omenja na isti kmetiji v vseh urbarjih od 1501 dalje, je sedel
pri mizi gruntar s Pungerta, Gregor Štrekelj, potlej Jurij Poljanec iz go-
deške županije ter mož Agate Prevodnik, gruntarice z Gosteč, ki je bila na
gruntu kot zadnja potomka rodbine Prevodnik, omenjene v vseh urbarjih
od 1501 dalje. Za mizo sta sedela še Pavel Vodnik, gruntar iz Brodov, in
njegov sin Primož. Baje je bil na puštalskem sestanku tudi Trost iz Tržiča.
Od obeh pooblaščenca ni omenjen Jernej Polenc; šel je namreč po Jerneja
Vidmarja v Virmaše, ki pa je bil pijan in se vabilu ni odzval. Za ostale
udeležence ni podatkov. Znano je le, da se iz bitenjske in gadmarske župa-
nije sestanka ni nihče udeležil, pač pa sta prišla dva iz Selc.

Podatki o glavnih organizatorjih uporniškega gibanja dopuščajo pod-
meno, da je bilo vodstvo v rokah trdnih gruntarjev in da ne ustreza dejan-
skemu stanju zatiranje loškega glavarja, ki je sodil, da potekajo kolovodje
iz povsem obubožanih krogov, iz vrst znanih prepirljivcev. Na sestanku so
bile obravnavane pritožbe, ki so bile sestavljene v imenu podložnikov iz
desetih županij. Med temi je bilo všteto skoraj vse Sorško polje (brez gad-
marske županije) in skoraj vsa Poljanska dolina (brez žirovske in osliške
županije), medtem ko sta bili iz Selške doline zastopani le v neposredni
bližini Loke ležeči stirpniška in strmiška županija. Pritožbe, ki jih je ob-
jedi in pijači prebral Matija Dolinar, so bile v bistvu naperjene proti go-
spostvu in njenemu nameščenstvu, čeprav sta v njih omenjena tudi davek
in kontribucija, a to predvsem zaradi neenakomerne obremenitve posa-
meznih hub.

V pritožbi zahtevajo podložniki vidimiranje starih urbarjev, ko nasto-
pajo zlasti proti ukrepom, ki niso bili v skladu s poravnavo iz 1677, se pravi
proti previsokim taksam in drugim pretiranim denarnim obveznostim. Tako
je stal po njihovih besedah npr. komisijski ogled na samem mestu in izdaja
ustreznega sklepa 20—25 gld., mestoma celo 400 gld. Bitenjska županija je
posebej zanikala upravičenost obveznosti, da bi moral dati vsak ondotni
podložnik novemu glavarju ob nastopu po en cent slame, županija kot

celota pa 8 kron, v zadnjem času celo 100 gld. V pritožbi so odrekli pravico, da pobira gospodstvo ob proščenjih od grunta po 2 groša za prehrano gospoščinjskih uslužbencev. Zahtevali so povračilo izsiljenega denarja, ki so ga morali podložniki dajati za lov na rekrute tudi takrat, ko je ta dolžnost prehajala na gospodstvo. Pritoževali so se, da je gospodstvo odvzelo podložnikom brojske županije hubni gozd, dajatev pa je ostala. Tako so morali tudi bitenjski podložniki plačevati določen prispevek za lastne gruntarske gozdove, prav tako pa je gospodstvo nalagalo nove dajatve na krpe zemlje, ki so jih podložniki odstopali posameznikom, da so si tam postavili kajže. Celo gostači in drugi reveži so morali plačevati odmerjeni znesek.

Pritožba je bila naperjena tudi proti desetinskim gospodom oziroma njihovim najemnikom, ki niso hoteli odvažati z njiv desetinskega žita v 24 urah, kot je bilo določeno. Ponekod so spravljali žito v kozolce, ga tu in tam puščali tam do jeseni in ga niso dovoljevali zmlatiti, dokler se niso poravnali glede desetine, zaradi česar je marsikje prišlo tudi do pretepa. — Zahtevali so, da je treba za podeželske obrtnike odpraviti obvezno članstvo v čevljarskem, usnjarskem, krojaškem, mesarskem in kovaškem cehu, ki so ga uvajali v opreki s starim običajem v podeželju, in izven njih niso dovoljevali izvajanje obrti.

Nekatere točke pritožbe kažejo, da so šli loški podložniki z zahtevami preko določb poravnave iz 1677 in so odrekli gospodstvu celo prejemke, ki so se skozi dolga stoletja stekali v gospoščinjsko blagajno. Tako so netočno navajali, da v smislu poravnave kmetska posest ob smrti gospodarja sploh ne prihaja v poštev za pečatenje in inventuro, pa vendar zahtevajo župani se revidiranje 1 gld. 46 krc. 2 denariča, včasih tudi zajtrk. Pritoževali so se tudi proti umrlini, pa travarini, ki so jo morali bitenjski podložniki plačevati ob nastopu vsakokratnega novega freisinškega škofa.

Na sestanku je bilo na pobudo Nikolaja Bernika in Pavla Vodnika sklenjeno, naj gre prihodnji dan Polenc ponovno v Selca, spotoma naj se pa ustavi na Čepuljah pri gruntarju Primožu Erženu, ki naj ga pridobi, da bi šel kot tretji delegat z deputacijo na cesarski dvor. Ko se je Polenc naslednjega dne res ustavil pri njem, mu je Eržen sicer obljubil, da bo prišel za njim v Selca, vendar ni držal obljube.

Loško gospodstvo je hitro in energično storilo protiukrepe. Jerneja Polenca so aretirali neposredno po njegovem obisku v Selcih. S 3. januarjem leta 1714 je namreč datirano njegovo zasliševanje na loškem gradu, h kateremu je gospodstvo pritegnilo poleg žirovskega župnika Luke Pušarja in grajskega pisarja Antona Terčka še tri podložnike iz godeške županije, med katerimi je bil tudi eden izmed glavnih pobudnikov akcije, Matija Goliraj, kar potrjuje, da so se celo vodilni poborniki naglo tohnili. Na prošnjo teh kmetov je gospodstvo Polenca že 6. januarja izpustilo s pogojem, da se ne bo vmešaval v pritožbo ne neposredno ne posredno, pač pa naznanil vsakega, ki bi jo skušal obnavljati.

Gibanje kmetov je glavarju pognalo strah v kosti. Zavedal se je, da bi bilo zelo nevarno, če bi velel zapreti številnejše pobudnike uporniškega gibanja, s čimer bi kmete samo razdražil in jih gnal v skrajnost. Zato je hotel po načelu: Deli in vladaj! — na lep način ločiti kmetske množice od glavnih pobudnikov. Dne 8. januarja 1714 je sklical na gradu velik zbor podložnikov iz vseh delov loškega gospodstva. Na zbor ni pozval samo vseh

županov iz vseh 16 županij, marveč tudi številne kmete iz vsega gospostva. Iz vsake županije sta prišla poleg župana vsaj še dva podložnika, iz večine teh upravnih enot po trije, štirje, iz bitenjske in godeške celo po šest, s čimer ni bila poudarjena toliko obsežnost teh županij, kakor dejstvo, da je odpor prav tod prišel dokaj močno do izraza. Vsemu poteku so prisostvovali še prisednik ograjnega sodišča v Ljubljani, baron Janez Rudolf Carduzzi, dalje Janez Pavel Lukančič pl. Hartenfels, mestni vikar Ignac Rupar, kaplan kapele sv. Ane na gradu, Matija Čere, in loški mestni sodnik Janez Casperin.

Glavar je po vrsti izprašal zastopnike vsake županije, ali so privolili v pritožbo, ali so dali kolovodjem polnomočja in zakaj so pritožitelji s pritožbo proti gospostvu ter njegovim nameščencem obšli njega kot ustrezno instanco in se pritožili naravnost na cesarski dvor. Poljanski in hotaveljski predstavniki so odgovorili, da so zadovoljni, večina ostalih je odgovarjala, da bi se pritožila pri glavarju, če bi ne bilo kaj v redu. Najbolj odločno so odgovorili zastopniki rudenske županije, ki so izjavili, da bi kolovodje nagnali z gorjačami, če bi se pojavili. Le redki so priznali, da so se pri njih pojavili agitatorji. Žirovci so dejali, da sta k županu prišla Rupar iz Brodov in Jurij Vodnik, pa ju je ta odslovil. Podobno naj bi Jerneja Polenca odslovil Eržen na Čepuljah, v Bitnju pa Pavel Kuralt. Na pravo izjemo v izjavah naletimo le v godeški županiji, kjer so trije podložniki, Matija Goliraj, Lovre Proj, gruntar z Gosteč in Jurij Polanc izjavili, da so bili spočetka sicer voljni sodelovati, toda na glavarjevo pojasnilo so od tega odstopili.

Po tako uspelem zboru je glavar vse prisotne podložnike zaprisegel, kot beremo v Dolničarjevi kroniki pa tudi pogostil.¹⁶ Vendar se je glavar dobro zavedal, da nevarnost s tem še ni bila povsem odstranjena. Da izjavam zbranih podložnikov ni slepo verjel, kaže osliški primer. Osliški župan in trije drugi podložniki so pred ponovno prisego na loškem gradu zatrjevali, da so o loškem uporniškem gibanju zvedeli šele ta dan na gradu, toda glavar je pravilno čutil zvezo med loškim odporom in tolminskim puntom. Zato je aprila 1714 zaslišal vrsto loških podložnikov, ki so imeli kmetije v osliški županiji v neposredni bližini tolminske meje, in jih natančno izprašal, kateri Tolminci so agitirali po loškem ozemlju, kdaj in kje so se pojavljali.

Medtem je deputacija odšla na Dunaj. Kazno je, da so namesto zaprtega Polenca priključili Berniku še Matijo Dolenca. Na Dunaju sta, kot navajajo viri, oddala loške pritožbe prav tisti dan, ko je glavar na loškem gradu zasliševal loške podložnike. Ko sta se odposlanca vrnila, ju je glavar poklical na grad, vendar se vabilu nista odzvala. Znala sta se tako spretno skrivati, da ju biriči niso našli. Zlasti Bernika niso ustrahovali, saj se je še naprej sestajal s svojimi somišljeniki na tajnih nočnih sestankih, ki pa niso ostali prikriti loškemu glavarju. V strahu pred novimi zapletljaji je glavar sprožil pri cesarju protiakcijo in dosegel resolucijo, na osnovi katere je dežela odredila, da je treba oba kolovodja ločeno zapreti in ju takoj poslati v Ljubljano na preiskavo. Glavar ju je velel iskati po vsem loškem gospostvu, hkrati pa je alarmiral tudi sosednji gospostvi: Goričane in Polhov Gradec. Stroške, ki so v zvezi z zasledovanjem naraščali, je skušal prevaliti na uporne kmete. Toda vse zaman. Bernik se je spretno skrival, podložniki pa so se branili plačati zahtevano vsoto. Zato je glavar posegel po dru-

gem sredstvu. Zagrozil je, da bo zahtevano vsoto izterjal z vojaško eksekucijo in v ta namen poklical Hrvate, Berniku pa bo poleg tega še zaplenil ves pridelek na polju.

Grožnja je uspeła. Pomirjevalno vlogo sta prevzela mestni vikar Ignac Rupar in kaščar Janez Jakob Pavlin, ki sta pri gospostvu posredovala za milostno kaznovanje. Tako sta se v zaporu znašla oba voditelja, Matija Dolenc in Nikolaj Bernik, ki je gotovo klonil ob misli na številno družino. Medtem ko so Dolenca (ki je skesano priznal, da je napravil napako iz pomanjkanja, in obljubil poboljšanje) že tretji dan izpustili, je Bernik dolgo sedel za grajskimi zapahi.

Na osnovi njegovega zaslišanja (14. julija 1714) je prišel glavar do prepričanja, da so večinoma vse pritožbe naperjene proti pisarnam in županom. Da se je glavar še vedno bal novih komplikacij, dokazujejo njegovi nadaljnji ukrepi. Protipisarju je ukazal, naj odpravi nekatere nepravilnosti v zvezi s taksami, prav tako pa je skušal podložnikom dati tudi zadoščenje z ustreznim nastopom proti zlorabam v zvezi s točenjem vina. Po glavarjevem poročilu škofu, z dne 20. avgusta 1714, se je pa vendar nevarnost nadaljnjega upiranja kmetov poglobila, hkrati pa je polagoma ugašal tudi nevaren ogenj v vseh okoliških gospostvih, kjer so podložniki samo čakali, kakšen bo izid loškega upora. Boječ se komplikacij v zvezi z Bernikom, je glavar predlagal milostno ravnanje, češ da je Berniku višja deželna instanca odobrila rekurz na deželnega kneza, zaradi česar je grozila nevarnost, da bi se procesi kopičili, okoriščali bi se pa advokati in bogateli na račun gospostva in kmetov.

Glavarjev nasvet glede zaprtega Bernika je naletel na gluha ušesa. Niso pa mirovali kmetje po loškem gospostvu, ki so v imenu vseh loških podložnikov poslali na cesarski dvor vlogo, v kateri so med drugim trdili, da so 1714 njihovi odposlanci na Dunaju uspeli z zahtevo, da mora glavar dati na vpogled loški urbar. Odmev na to akcijo je bila deželna odredba z dne 26. septembra 1715, v smislu katere sta morala loški glavar in protipisar poslati deželi poročilo o vsej zadevi. V poročilu glavar in protipisar sprašujeta, kako si morejo pritožitelji lastiti pravico, da govore v imenu vseh loških podložnikov, ko gre le za vlogo kmetov iz desetih županij, medtem ko je glavar zaprisegel zastopnike iz vseh županij. Kolikor je glavarju znano, so kmetje na Dunaju dosegli le to, da so jih napotili na sodni postopek. Urbarje je vedno pripravljen po potrebi predložiti sodišču, nikakor pa ne namerava le-teh dati v roke podložnikom. Branil se je očitka, da zahteva pretirane vsote za komisijske ogledе. Za ustrezno izstavljene listine ni nikdar več zahteval kot predpisane 3 gld. takse. Drugo je vprašanje stroškov, ki nastajajo s samim ogledom. S 24—30 gld., ki jih pobira na ta račun, krije v glavnem le nastale stroške, ki jih ima z vožnjo in oskrbo prič, poduradnikov, mestoma tudi advokata. Končno je glavar zahteval, da je treba podpihovalce eksemplarično kaznovati, sicer bo gibanje zajelo še druga gospostva.

Nadaljnji potek dogodkov iz naših virov ni razviden. Iz njih je mogoče le še razbrati, da je Nikolaj Bernik 29. januarja 1716 vložil na škofa prošnjo za pomilostitev, z obljubo, da hoče biti v bodoče poslušen podložnik.

Loško uporniško gibanje 1713—1715 je vsekakor sprožil veliki tolminski upor, vendar se upora bistveno ločita med seboj ne samo po obsegu in dra-

matičnosti, pač pa tudi po celotni usmerjenosti. Medtem ko so se Tolminci upirali proti državnim bremenom in državnim organom,¹⁷ so se loški podložniki borili proti gosposčinskim nepravilnostim in iskali kot že nekoč tudi tokrat zaman zaščito pri cesarju.

Opombe

1. P. Blaznik, Upori loških podložnikov konec 15. in v začetku 16. stoletja, LR II, 1955, str. 65—70. — 2. P. Blaznik, Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju, SAZU I, Razprave II, 1955, str. 227—252. — 3. Fr. Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, 1894, št. 491, str. 266—267 iz 1673. — 4. Fr. Kos, Doneski, o. d., št. 487, str. 265—266 iz 1673. — 5. Kolikor navajam v članku letnice 1646, 1647 in 1727, gre za arhivalije, ki jih hrani Kreisarchiv v Münchenu (= KM) pod označbo HL 4, in sicer za 1646: fasc. 37, št. 201; za 1647: fasc. 29, št. 31; za 1727: fasc. 28, št. 10. V ponazorilo glede kupne moči denarja omenjam, da je stal npr. v začetku 17. stoletja par volov okrog 70 gld. (KM, HL 4, fasc. 38, št. 203. — 6. Modij je meril nekako 120 do 125 litrov. — 7. KM, HL 4, fasc. 30, št. 47. — 8. Urbar iz 1625. Kolikor citiram urbarje, gre za arhivalije, ki jih hrani Državni arhiv Slovenije pod GrA II. — 9. Diözesanarchiv, München, Heck. Frsg., fasc. 142, f. 324. — 10. P. Blaznik, Kolonizacija in kmetsko podložništvo, o. d., str. 186. — 11. KM, HL 4, fasc. 46, št. 333. — 12. Kolikor ne bom odslej drugače citiral, velja citat: KM, HL 4, fasc. 43, št. 232. — 13. J. Šorn, Donesek h kmečkim uporom v letih 1705 in 1715, ZČ IV, 1950, str. 182. — 14. Mogoče je istoveten z gruntarjem tega imena iz Stanišč v koroški županiji, urbar 1709. — 15. Mogoče je istoveten z gruntarjem tega imena z Bukovega vrha, urbar 1709. — 16. V. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od leta 1660 do leta 1718, IMK XI, 1901, str. 171. — 17. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda IV, 1961, str. 94.

Zusammenfassung

DER WIDERHALL DES GROSSEN TOLMINER BAUERNAUFSTANDES IM GEBIET DER HERRSCHAFT ŠKOFJA LOKA

Der große Bauernaufstand in Tolmin, der die Untergebenen zahlreicher Grundherrschaften in Bewegung setzte, fand auch im benachbarten Gebiet von Škofja Loka, in das die Tolminer Aufständischen ihre Agitatoren sandten, Widerhall. Der Bauer trug auch hier schwer an den drückenden Lasten, die ihm von der Herrschaft und dem Staat aufgebürdet wurden, und dies umso schwerer, da die herrschaftlichen Beamten, besonders der Hauptmann von Škofja Loka, ihr Amt mißbrauchten und verschiedene Verpflichtungen eigenmächtig zu ihrem eigenen Vorteil steigerten. Auf die Beschwerden der Bauern hin kam es zwar 1677 zu einem Ausgleich, doch fanden die Eigenmächtigkeiten kein Ende, so daß sich der Widerstand noch verstärkte. Seinen Mittelpunkt hatte der Aufruhr im ebenen Sorško polje (Sorafeld) und im benachbarten Bergland von Poljane. Die von wohlhabenden Bauern angeführten Aufständischen suchten ihr Recht beim Kaiser, an den sie eine Beschwerde richteten, die vor allem die durch die Beamtschaft von Škofja Loka verschuldeten Mißbräuche beanstandete. Sie betraf aber teilweise auch die Verpflichtungen, die die Untertanen von Škofja Loka schon seit Jahrhunderten belasteten. Die Beschwerde, in der auch das Recht zur Einsichtnahme der Urbare gefordert wurde, trugen im Namen von zehn Zupanien — von insgesamt sechzehn des Gebietes (županija = suppamt) — zwei Bevollmächtigte zu Anfang des Jahres 1714 nach Wien.

Der Hauptmann von Škofja Loka suchte die aufständische Bewegung damit zu bannen, daß er im Januar 1714 eine große Versammlung der Untertanen aus allen Gebieten der Herrschaft auf das Schloß in Škofja Loka einberief. Außer den Zupanen ließ er noch 2—6 angesehene Untertanen aus jeder Zupanie aufs Schloß kommen. Nach einem gründlichen Verhör nahm er allen Anwesenden den Treueid ab und bewirtete sie. Weitere Verwicklungen befürchtend, wagte er nicht, zahlreichere Festnahmen vorzunehmen, sondern ließ bloß die bäuerlichen Abgesandten

einsperren, während er zugleich einige der durch die Beamtenschaft verschuldeten Ungerechtigkeiten abschaffte, besonders solche, die die Erhebung zu hoher Abgaben betrafen. Diese Maßnahmen beruhigten aber die Bauern nur teilweise. Auf ihre neuerliche Eingabe, die sie dem kaiserlichen Hof im Namen sämtlicher bäuerlichen Untertanen des Gebiets von Skofja Loka unterbreiteten, mußten der Hauptmann und der Gegenschreiber der Herrschaft dem Land über den ganzen Vorfall berichten, wobei sie für die Aufwiegler exemplarische Strafen verlangten. Der weitere Verlauf der Angelegenheit ist zwar aus den Quellen nicht zu ersehen, doch hat es den Anschein, daß die Bewegung unmittelbar darauf zum Stillstand kam.

Der Aufruhr von Skofja Loka in den Jahren 1715—1715 ist zwar durch den großen Tolminer Aufstand entfesselt worden, doch unterscheiden sich beide Bewegungen in wesentlichen Punkten, nicht nur betreffs ihres Umfangs und ihrer dramatischen Entwicklung, sondern auch in bezug auf ihre Beweggründe. Während es sich bei den Tolminer Bauern vor allem um ihren Widerstand gegen staatliche Abgaben und gegen staatliche Behörden handelte, kämpften die Untertanen des Gebiets von Skofja Loka gegen herrschaftliche Ungerechtigkeiten und suchten — allerdings, wie schon früher einmal, ohne Erfolg — Schutz und Hilfe beim Kaiser.